

Baakse beek: terug naar hoe het vroeger was?

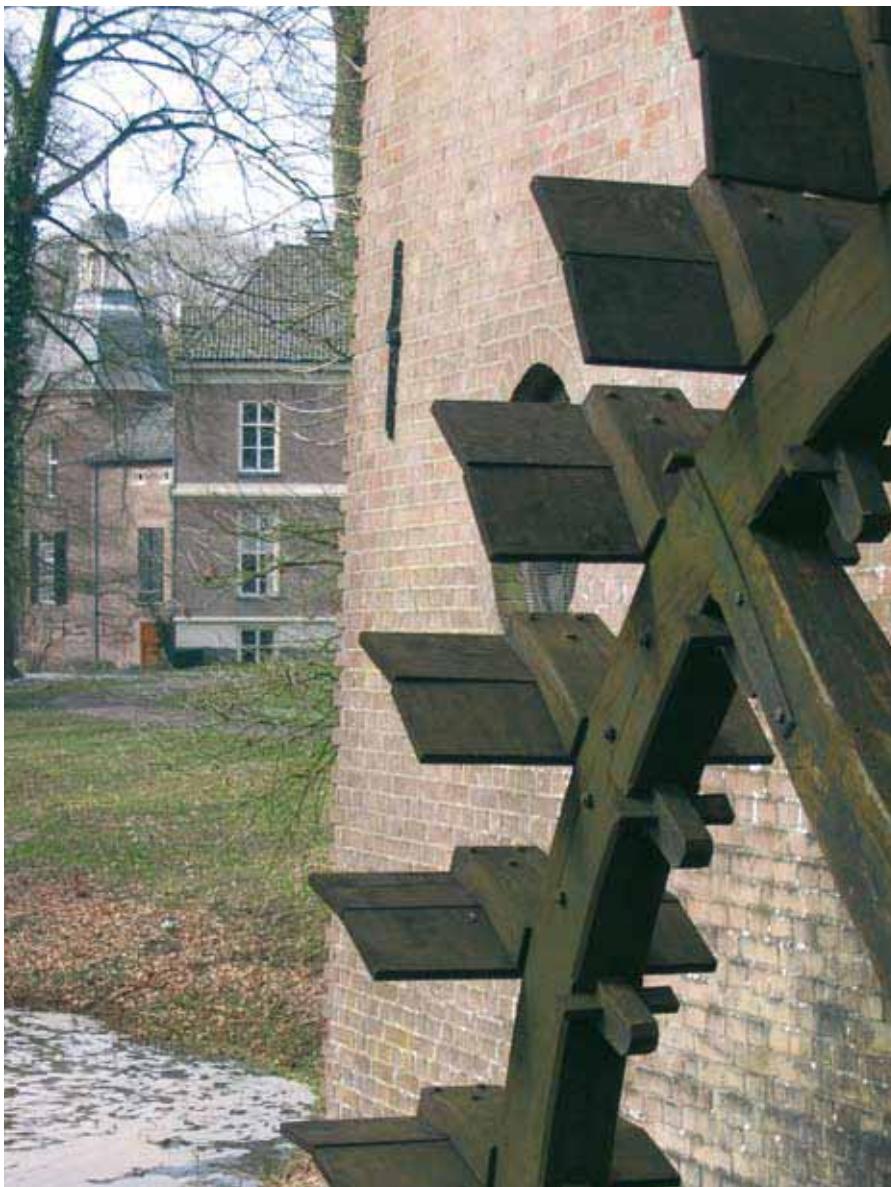
In de landgoederenzone van de Baakse beek is een ontwerpstudie uitgevoerd in het kader van het Belvoirprogramma 'Water en cultuurhistorie'. Waterschap Rijn en IJssel en Provincie Gelderland stonden aan de basis van dit initiatief dat tot stand kwam met financiële steun van het Rijk (Belvedere) en Provincie Gelderland (Belvoir). Water is voor de landgoederenzone van oudsher de sturende factor geweest. Juist door de cultuurhistorie als uitgangspunt te nemen, wordt gebruik gemaakt van de mogelijkheden die dit landschap biedt voor de uitvoering van wateropgaven. Met de insteek 'behoud door ontwikkeling' kunnen historische structuren worden hersteld in vorm en functie. De ontwerpstudie maakt een belangrijk deel uit van de integrale uitvoeringstrategie voor het stroomgebied Baakse beek en de Veengoot die Waterschap Rijn en IJssel dit najaar afrondt. Op 19 juli jl. stemde het college van dijkgraaf en heemraden in met de visie en gaf deze vrij voor verdere besluitvorming in het algemeen bestuur.

Binnen het stroomgebied van de Baakse beek is de landgoederenzone tussen Ruurlo en de IJssel een

cultuurhistorisch rijk gebied, waarin een groot aantal middeleeuwse kastelen en landgoederen prijken. Vrijwel alle landgoederen

hebben een grote binding met het water. De historische analyse in de ontwerpstudie geeft een goed beeld van de veranderingen in het lokale en regionale waterbeheer in de laatste eeuwen: eerst vormde water vooral een belangrijk element in de verdediging van de huizen, later was het belangrijk in de energievoorziening en een essentiële voorwaarde voor de landbouw. Nog later in de tijd was het water ook belangrijk als esthetisch element voor verfraaiing van het landgoed.

De in 1997 herstellde watermolen bij kasteel Hackfort.

Voor de landgoederen is op watergebied een aantal bijzondere elementen te onderscheiden:

- watermolens en houtkaden oftewel dwarse assen waarmee het beekdal in compartimenten werd verdeeld;
- de vloeivelden met stelsel van stuwen, duikers en waterlopen, waarbij de hooi- en weilanden in de winter werden bevoloed met kalkrijk water en een voedselrijke sliblaag;
- rabattenbossen waardoor eik en beuk toch in een natte omgeving kunnen groeien op aangelegde hogere walletjes en dijken;
- esthetische waterpartijen: afhankelijk van de trend in tuinstijl werden geometrische of juist meer landschappelijke tuinen aangelegd.

De afwisseling tussen kwelgebieden en verdrogingsgevoelige gebieden benadrukt de diversiteit in geohydrologie en verraadt de langzame overgang van de landgoederenzone naar het rivierenlandschap. Water is essentieel voor de landgoederenzone van de Baakse beek. De vele elementen (soms relictten) in het landschap laten zien dat een vernuftig stelsel bestond om eigendommen veilig te stellen, in het levensonderhoud te voorzien en er ook nog van te genieten.

Integrale aanpak

Zowel in het rijksbeleid Belvedere als het Gelderse (provinciale) beleid Belvoir vormt 'behoud door ontwikkeling' het uitgangspunt voor het omgaan met het culturele erfgoed. Door dit erfgoed opnieuw een functie te geven, krijgt het erfgoed

De landgoederenzone Baakse beek (illustratie: Vista landscape and urban design en Bureau Lantschap).

niet alleen een tweede kans; het wordt ook nog eens functioneel ingezet waardoor de ruimtelijke kwaliteit verbetert. Provincie Gelderland en de Gelderse waterschappen hebben in 2006 samenwerking gezocht op het gebied van water in relatie tot cultuurhistorie en landschap. Op initiatief van de provincie is per waterschap een pilot gekozen om cultuurhistorie en landschap op een praktische wijze in het waterbeheer toe te passen. Het moment van dit initiatief was perfect: de ontwerpstudie waterbeheer voor de landgoederenzone Baakse beek paste voor Waterschap Rijn en IJssel uitstekend binnen de integrale uitvoeringsvisie Baakse beek/Veengoot.

Het gekozen projectgebied - de landgoederenzone langs de Baakse beek van Ruurlo tot aan de uitmonding in de IJssel - valt binnen het nationaal landschap de Graafschap. De opdracht luidt hier de karakteristieken in het landschap nieuw leven in te blazen. Daarnaast bevindt de landgoederenzone zich in een strategisch actiegebied dat vastgelegd is in het waterhuishoudings- en streekplan van de provincie. Omdat in alle mogelijke beleidsplannen de ruimte is gegeven om aandacht te schenken aan cultuurhistorie, wordt het mogelijk om met de wateropgaven de historische structuren opnieuw te gebruiken.

Wateropgave

De wateropgave vanuit WB21 en de Kaderrichtlijn Water is een duurzaam en veerkrachtig watersysteem te ontwikkelen met voldoende waterkwaliteit. Deze opgave is in grote mate sturend voor andere opgaven: herstructurering van de landbouw

volgens het Reconstructieplan, de realisatie van een hoogwaardige en duurzame ecologische structuur, behoud en ontwikkeling van landschap en cultuurhistorie en opwaarderen van recreatie. De loop van de Lindense Laak, Veengoot, Baakse beek en IJssel heeft de functie ecologische verbindingzone gekregen. Daarnaast is voor de Baakse beek een ecologische functie vastgesteld, waarbij het type laaglandbeek wordt nagestreefd en voor de Lindense Laak het type temporaire beek.

Aanpak

De afgelopen duizend jaar heeft de mens veel invloed uitgeoefend op het bodemgebruik en het landschap en is flink gesleuteld aan het watersysteem. Oorspronkelijke liepen de beekjes van het Oost-Nederlandse plateau moerassige laagten in. In deze laagten bevonden zich dunne lagen veen. In de 19e eeuw is dit veen op grote schaal ontgonnen en daarmee de waterhuishouding ingrijpend veranderd. Deze veranderingen hebben geleid tot de huidige knelpunten van water tekorten als gevolg van een snelle afwatering van het gebied en minder differentiatie door regionale kwel. Om in te kunnen spelen op de historische waterstructuren binnen de landgoederenzone is gekozen om vanuit een cultuurhistorische invalshoek het gebied te benaderen. Allereerst is een verkenning uitgevoerd van literatuur en historisch kaartmateriaal. Deze is aangevuld met een analyse van gedetailleerde hoogtebestanden en waarnemingen in het veld. Vervolgens zijn de landgoedeigenaren en terreinbeheerders in het proces betrokken om de aanwezige gebiedskennis maximaal te benutten. Hiervoor zijn twee workshops georganiseerd.

Tijdens deze bijeenkomsten zijn tevens wensen en ideeën geïnventariseerd.

Ontwerpstudie waterbeheer

Voor de uitvoering van de studie is een combinatie van twee adviesbureaus met verschillende invalshoeken gekozen: één voor landschapsarchitectuur en één voor historische geografie.

In de studie worden op drie schaalniveaus voorstellen gedaan:

- Op stroomgebiedsniveau zijn voorstellen uitgewerkt vanuit de trits vasthouden - bergen - afvoeren. Zoveel mogelijk water langer vasthouden in de bovenstrooms gelegen haarvaten in het stroomgebied: op de plateaurand en in het Aaltense Goor. Verderop benedenstrooms verandert 'vasthouden' meer in 'bergen' door de Veengoot en de Baakse beek in het centrale gebied meer ruimte te geven voor berging bij extreme neerslagpieken. Binnen de landgoederenzone gaat het meer om de het herstel van de aanwezige buffercapaciteit of oorspronkelijke 'winter'-berging te vinden in de rabattenbossen en slotenstelsels;
- Op landschapsniveau gaat het vooral over de verdeling van water binnen de landgoederenzone zelf. Het belangrijkste op dit niveau is wel de waterverdeling tussen de van Heeckerenbeek en de Baakse beek en het herstel van de watervoorziening in de kleinere beken als de Windenbergse Laak, de Hallerlaak en de Lindeselaak. Voorgesteld wordt om de Wildenborg weer bij het stroomgebied van de Baakse beek te betrekken. Dit refereert aan de historische situatie, toen dit gebied

Berging van water in rabattenbossen.

werd ingezet als overloopgebied en omleidingsroute. Hiervoor hoeven geen grote watergangen worden omgelegd. Door enkele oude koppelingen te herstellen en een aantal dichtgemetselde duikers weer vrij te maken, kan het herstel een feit worden;

- Op het niveau van de individuele landgoederen (het laagste niveau) spelen meer de concrete en kleinschalige mogelijkheden

Voorstel maatregelen op het niveau van het individuele landgoed: het Medler (illustratie: Vista landscape and urban design en Bureau Lantschap).

- Hervdeling water
- Benutten natuurlijke laagtes voor winterinundaties
- Herstel parallelle beeklopen
- Herontwikkeling als noodafvoer en ecoroute
- Herstel en watervoorziening grachten en vijvers
- Herstel of herontwikkeling historische elementen
- Organiseren bevoeiing hooilanden
- Aantakken verdroogde rabattenbossen
- Herstel of aantakken oude beeklopen
- Herstel oude kwelbossen als bron voor lakken
- Herstel oude of ontwikkelen nieuwe landgoederen
- Nader te onderzoeken gebied

voor waterconservering en waterberging. Voorbeelden zijn het aantakken van oude meanders, herstel van verdroogde rabattenbossen en het zorgen voor water in grachten en vijvers, etc. Op dit niveau komen ook de wensen van de individuele landgoederen meer naar voren, waarvan de belangrijkste het herstellen van de verdroging is.

Met deze drie schaalniveaus is het rapport toegankelijk voor diverse doelgroepen. Het stroomgebiedsniveau is vooral van belang voor het waterschap en provincie. Op landschapsniveau staan met name aandachtspunten omschreven die voor gemeenten interessant zijn (voor landschapsontwikkelingsplannen). Voor de landgoedeigenaren is de herkenbaarheid van de landgoederen in het rapport essentieel: per landgoed zijn de voorstellen beschreven. Om een goed overzicht te houden, zijn de wateropgaven apart op kaarten gezet alvorens ze als integrale voorstellen op de drie niveaus te laten doorwerken.

Uitvoering

Om herstel en ontwikkeling van elementen in de landgoederenzone mogelijk te maken, is het noodzakelijk om op stroomgebiedsniveau ingrijpende maatregelen te nemen: meer water door de benedenloop van de Baakse beek, meer waterberging bovenstrooms in het watersysteem. Herstel voor de landgoederenzone begint dus bij de basis. De provincie zal in het kader van het Belvoirbeleid en het nationaal landschap de Graafschap uitvoeringsprojecten die voortvloeien uit het initiatief, financieel ondersteunen. Voorbeelden hiervan zijn de mogelijkheden van waterberging op landgoederen in historisch-landschappelijke elementen als oude meanders, grachten en rabattenbossen.

In het kader van het Investeringsbudget Landelijk Gebied zijn afspraken gemaakt

voor de investering in het watersysteem van de Baakse beek. Binnenkort gaan daar ook de investeringen voor het nationaal landschap de Graafschap deel van uitmaken. Voor het nationaal landschap zien Rijk en provincie de bijzondere waterhuishouding als één van de belangrijkste kernkwaliteiten.

Belangrijk aandachtspunt bij herstel van historische waterstructuren is in hoeverre het water vasthouden zo zijn weerslag heeft op een verandering in vegetatie. Met name bij beeldbepalende bomen en struiken die gevoelig zijn voor grondwaterfluctuaties, kan een snelle verandering in grondwaterstand negatief uitpakken. Een zorgvuldige en geleidelijke uitvoering van de maatregelen is daarom van belang.

'Laaghangend fruit alvast plukken'

Verschillende maatregelen kunnen al vlot worden opgepakt vanwege het 'geen spijt'-karakter. Zo is op de eigendommen van het Geldersch Landschap en landgoed 't Zelle ruimte beschikbaar voor natuurontwikkeling en kunnen op vrij eenvoudige wijze historische (water)structuren worden hersteld. Door bijvoorbeeld het vrijmaken van een oude duiker wordt de verbinding tussen de Lindense Laak en de waterstructuur uit het eind van de 18e eeuw hersteld. Op deze manier kan weer water worden vastgehouden, waardoor de effecten van overdimensionering en diepe insnijding van zowel de Lindense Laak als de Haller Laak teniet kunnen worden gedaan.

Martijn Heuvelmans en Mirjam Ruigrok (Waterschap Rijn en IJssel)